

Міністерство внутрішніх справ України  
Львівський державний університет внутрішніх справ

**БАЛЦЬКА ОЛЬГА ЮРІЇВНА**

УДК 340.12

**ПРАВОВІДНОСИНИ У СФЕРІ ЗАХИСТУ  
ЧЕСТІ, ГІДНОСТІ ТА ДІЛОВОЇ РЕПУТАЦІЇ  
ЯК ОБ'ЄКТ ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ**

12.00.12 – філософія права

Автореферат  
дисертації на здобуття наукового ступеня  
кандидата юридичних наук

Дисертацією є рукопис

Робота виконана у Львівському державному університеті внутрішніх справ МВС України

**Науковий керівник** кандидат філософських наук, доцент  
**Бліхар В'ячеслав Степанович**,  
Львівський державний університет внутрішніх справ,  
завідувач кафедри філософії, політології  
та юридичної логіки.

**Офіційні опоненти:** доктор юридичних наук, доцент  
**Омельчук Олег Миколайович**,  
Хмельницький університет управління та права,  
ректор;

кандидат юридичних наук, доцент  
**Романова Альона Сергіївна**,  
Навчально-науковий інститут права та психології  
Національного університету «Львівська політехніка»,  
доцент кафедри теорії та філософії права.

Захист відбудеться «30» травня 2014 р. о 13<sup>00</sup> годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.725.02 у Львівському державному університеті внутрішніх справ за адресою: 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Львівського державного університету внутрішніх справ за адресою: 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

Автореферат розісланий «29» квітня 2014 р.

**Учений секретар  
спеціалізованої вченої ради**

**І. В. Красницький**

## ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

**Актуальність теми.** Модернізація в різних сферах життя і діяльності людини та держави сьогодні зумовлюється глобалізаційними й інформаційними процесами, які безпосередньо впливають на культуру, надаючи цивілізаційному поступові нового інформаційно-технічного виміру. Вказані процеси подекуди призводять до суспільних та державотворчих суперечностей, що негативно позначається на формуванні громадянського суспільства і на становленні демократично-правової держави. Нинішня ситуація у світі диктує потребу в реформуванні багатьох сфер суспільного життя, зміцненні національної безпеки, конкурентоспроможності, реалізації верховенства права, поширенні гуманістичних засад державотворення тощо. У цьому контексті актуалізується питання правовідносин у сфері захисту честі, гідності та ділової репутації як об'єкта філософсько-правового дослідження.

Осмилення суспільних відносин стало джерелом філософського трактування правовідносин. Аналізуючи засади суспільних відносин, юристи здебільшого намагаються простежити в них передумови формування правовідносин. Відтак слід вказати на неоднозначність і багатовимірність цієї проблематики, які й спричинили наявність великої кількості підходів до розуміння і трактування правовідносин. Залишаючи поза амбіційними заявами вичерпність досліджень у царині правовідносин загалом, у запропонованій роботі здійснено філософсько-правове дослідження правовідносин у сфері захисту честі, гідності та ділової репутації, а також подано власне бачення проблеми. Встановлено співвідношення юридичної норми і правовідносин, права і закону тощо. Хоча, до прикладу, у рамках позитивістського трактування правовідносин цієї проблеми не простежуємо, оскільки вона передбачає зведення права до рівня закону, та й тематика правовідносин зводиться до питання законівідносин тощо.

Специфіка правовідносин, на відміну від характеру зв'язків між загальними правами й обов'язками, полягає в тому, що загальний масштаб поведінки, укладений в нормах права, конкретизується і стосовно осіб. Усі речі, хоч і відокремлені одна від одної, постійно взаємодіють, що виявляється у їх властивостях. Якщо припустити, що взаємодії немає, то річ стає недоступною для пізнання. Окрім того, формування правосвідомості в межах формальних приписів не сприяє її виявленню глибокого світоглядного змісту і, як наслідок, страх настання негативних наслідків переважає над усвідомленням необхідності цивілізованих правовідносин з міркувань власної безпеки та перспективи в суспільстві кожного суб'єкта і нащадків. Розуміння основоположних принципів правовідносин дасть змогу усвідомити ідеологічне підґрунтя тієї чи іншої правової норми, з якою суб'єкт співвідноситься у повсякденній діяльності, її глибинну сутність і зміст, що, своєю чергою, сприятиме більшій ефективності законодавства.

Актуальність вибраної для дослідження проблеми посилюється й важливістю характеристики правовідносин у філософсько-правовому вимірі,

не зупиняючись спеціально на їх суто соціологічному вимірі. Власне такий крок уможливило трактування правовідносин як системи методів, засобів і прийомів законодавчого впливу на суспільні відносини. Отже, у запропонованій роботі досліджено передовсім філософсько-правову траєкторію юридичного впливу на суспільні відносини, водночас приділено увагу і тому, як саме здійснюється цей вплив.

У такому контексті особливої актуальності набуває досі не здійснюване філософсько-правове дослідження правовідносин у сфері захисту честі, гідності та ділової репутації.

Питання підвищення рівня правовідносин досліджували такі українські та російські науковці, як М. Альчук, О. Балинська, С. Бобровик, В. Болочагін, Н. Варламова, Н. Волкова, К. Гавриловська, Ю. Гревцов, О. Йоффе, С. Кечек'ян, В. Костицький, С. Крапивенський, Н. Крейдун, О. Крижановська, М. Матузов, Р. Олійничук, Н. Петлевич, В. Пукліч, П. Рабінович, В. Протасов, О. Риболов, А. Скуратівський, С. Сливка, Ю. Толстой, Р. Халфіна, М. Цимбалюк, Л. Швачкіна, Д. Шевчук, В. Ященко та ін.

Розкриттю питання правовідносин у сфері захисту честі, гідності та ділової репутації, правової соціалізації сприяли наукові здобутки таких учених: К. Авдієнка, Г. Алексєєва, В. Алексєйцева, Л. Анісімова, Є. Бабосова, Г. Батищева, О. Воробйової, Б. Гонгало, Н. Горбаневського, К. Дяченка, Д. Зеркалова, З. Каландашвілі, О. Калпіна, А. Масляєва, Ю. Коломійця, О. Костенко, А. Крижанівського, Л. Макаренко, С. Погребняка, Н. П'янова, А. Савка, А. Симонова, Н. Смелзера, О. Смирнової, О. Хортюка, А. Церковної, Т. Черкасової, І. Шарапова та ін.

Основоположними для дослідження стали праці С. Алексєєва, В. Бібіхіна, А. Венгерова, Г. Гегеля, Г. Гурвіча, О. Данильяна, О. Закомлістова, О. Івіна, В. Касьянова, Р. Лівшіца, С. Максимова, В. Нерсєсянца, Ф. Ніцше, Л. Петражицького, Г. Радбруха, Б. Рассела, Г. Спенсера, Б. Топорніна, Є. Трубецького, А. Швейцера, Л. Явіча та ін.

Незважаючи на таку увагу до правовідносин, правової соціалізації, проблема правовідносин у сфері захисту честі гідності та ділової репутації потребує глибокого вивчення й аналізу.

### **Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.**

Наукове дослідження здійснено на виконання Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 листопада 2002 р. № 649-р «Про затвердження Концепції реформування наукової та науково-технічної діяльності в системі органів внутрішніх справ» (щодо використання сучасних інформаційно-психологічних технологій у діяльності ОВС і проведення міжгалузевих досліджень на стику юридичних та інших наукових галузей знань) відповідно до «Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2010–2014 років», затверджених Наказом МВС України від 29 липня 2010 р. № 347, а також у контексті наукових досліджень Львівського державного університету внутрішніх справ за напрямом «Філософсько-правові та теоретично-історичні проблеми

державотворення та правотворення в Україні» (державний реєстраційний номер 0109U007855).

**Мета і задачі дослідження.** *Мета* дисертаційної роботи – виявити філософсько-правові засади правовідносин у сфері захисту честі, гідності та ділової репутації.

Для досягнення поставленої мети в дисертації визначено такі *задачі*:

- поглибити понятійний апарат: розкрити з урахуванням сучасних наукових поглядів, чинного законодавства, його реалізації у правовідносинах і правоохоронній практиці сутність категорій «честь», «гідність», «ділова репутація»;

- встановити філософсько-правові ознаки правовідносин у сфері захисту честі, гідності та ділової репутації;

- проаналізувати правовідносини у сфері захисту честі, гідності та ділової репутації як зумовлені відносністю та оцінюванням у визначенні міри шкоди, що заподіяна об'єктові правової охорони і захисту;

- виявити необхідний правовий засіб здійснення і реалізації честі, гідності та ділової репутації у правовідносинах;

- з'ясувати правову природу права на повагу до честі, гідності та ділової репутації об'єкта правовідносин;

- узагальнити теоретико-методологічні засади проектування філософсько-правових характеристик правовідносин у сфері захисту честі, гідності та ділової репутації й обґрунтувати практичні пропозиції і рекомендації щодо вдосконалення механізму регулювання.

*Об'єкт дослідження* – суспільні відносини, які виникають у сфері захисту честі, гідності та ділової репутації.

*Предмет дослідження* – філософсько-правовий вимір правовідносин у сфері захисту честі, гідності та ділової репутації.

**Методи дослідження.** Філософсько-методологічною основою дослідження є базові концепції гносеології, онтології, феноменології, герменевтики та концепти філософії і соціології права.

Достовірність та аргументацію наукових результатів забезпечено завдяки філософським, загальнонауковим та спеціально-науковим методам. Зокрема, застосовано: системний підхід, який дозволив розглянути предмет дослідження в багатоманітності його зв'язків (підрозділ 1.1), сформулювати систему критеріїв, які дають змогу визначити рівень правової соціалізації як передумови вдосконалення правовідносин (підрозділ 3.3); інтерпретаційно-аналітичний метод, за допомогою якого здійснено теоретичний аналіз, синтез філософських, юридичних і педагогічних концепцій, поданих у нормативно-правових документах, наукових працях, підручниках, шляхом узагальнення теоретико-методологічних засад проектування філософсько-правового дослідження правовідносин у сфері захисту честі, гідності та ділової репутації (підрозділи 1.1, 3.2); герменевтичний метод – дав змогу розкрити сутність категорій «правовідносини», «честь», «гідність», «ділова репутація» та «воля» в широкому філософсько-правовому та вузькому юридичному

вимірах (підрозділи 1.2, 1.3, 2.1, 2.2); порівняльно-історичний аналіз, на основі якого було виявлено методи, умови й тенденції розвитку соціально-філософських засад суспільних відносин у формуванні правовідносин (підрозділи 2.1, 2.3); метод наукової індукції, який дав змогу порівняти, виявити причинно-наслідкові зв'язки між суспільною діяльністю людини і правом у процесі формування правовідносин у сфері захисту честі, гідності та ділової репутації, а також здійснити їх функціональний і системний аналіз (підрозділи 2.1, 3.1); інтегративний метод, який уможливив отримання наукових результатів щодо знання про багатовимірність правовідносин (підрозділи 3.1, 3.3); системно-структурний метод, який у рамках з'ясування і конкретизації складових елементів правовідносин допоміг розкрити сутність сучасного трактування правовідносин у сфері захисту честі, гідності та ділової репутації (підрозділ 3.2).

**Наукова новизна одержаних результатів** полягає в тому, що дисертаційна робота є першим в українській правовій науці комплексним монографічним дослідженням філософсько-правового виміру правовідносин у сфері захисту честі, гідності та ділової репутації. У науковій роботі сформульовано нові положення та висновки, які є важливими і для філософії права, і для цивільного права.

Найважливіші положення і результати, сформульовані в конкретних теоретичних висновках і пропозиціях, відображають особистий внесок дисертанта в розробку досліджуваної теми:

*уперше:*

- здійснено філософсько-правовий аналіз історії формування та розвитку наукових поглядів щодо правовідносин у сфері захисту честі, гідності та ділової репутації. Встановлено, що процес розвитку загальної ідеї аксіологічного формування особистості має саме еволюційно-діалектичний характер, а сутнісною характеристикою їх змісту є не класові відносини між людьми, а, власне, соціальні;

- досліджено філософсько-правові засади співвідношення окремих категорій «честь», «гідність», «ділова репутація» у правовідносинах, що уможливило виокремлення природного, культурного і суспільного значень цих категорій, виділивши аксіологічно-нормативний напрям у правовідносинах;

- розглянуто правовідносини як вираження гуманістичного виміру суспільних відносин, що передбачає визнання людини найвищою соціальною цінністю та найбільшим суспільним багатством. Це було використано в дисертації в ході обґрунтування та наукової інтерпретації понять честі, гідності та ділової репутації;

- з'ясовано філософсько-правові засади правовідносин у сфері захисту честі, гідності та ділової репутації, що підтвердило значущість базової тенденції розвитку ідеї честі, гідності та ділової репутації як згладжування суперечностей між особистими і суспільними інтересами;

*удосконалено:*

– моделі правових експлікацій філософської теорії у правовідносинах, що мають регулюватися не тими засадами, які виводяться з позитивного права, а тими, що перебувають «поза» сферою законодавчого закріплення і мають виражатися в реальній правоусвідомленій поведінці суб'єктів правовідносин;

– обґрунтування доцільності трактування об'єкта правовідносин, у яких честь, гідність та ділова репутація пов'язані з усвідомленням особою власної цінності в суспільстві;

– стратегічні підходи щодо дослідження поняття, структури, генези та філософсько-правових детермінантів правовідносин у сфері захисту честі, гідності та ділової репутації. У цьому контексті визначено, що у правовідносинах, які формуються і функціонують у суспільстві, співвідношення вимог норм вчинити певні дії або утриматися від них із сумою фактично вчинених дій демонструє перевагу других. Відтак стан реалізації права в такому суспільстві важко назвати належним, отже, є підстави говорити про «правовідносини», у яких наявні «відносини», але немає «права», що призводить до повної нереалізованості самого права;

*дістали подальший розвиток:*

– загальнотеоретична характеристика та методологічна основа дослідження правовідносин у сфері честі, гідності та ділової репутації, котрі відображають вичерпне розуміння об'єкта правовідносин як філософсько-правової категорії, що поєднує моністичний і дуалістичний підходи. Об'єктами правовідносин вважаються і дії сторін, і різноманітні блага й цінності, які окремо або сукупно утворюють поняття «об'єкт правовідносин»;

– філософсько-правове трактування поняття правовідносин у сфері захисту честі, гідності та ділової репутації, у контексті якого з'ясовано, що в межах суспільних відносин правовідносини мають об'єктивний характер. Тому їх варто розуміти як такі, що відображають об'єктивно необхідні відносини, а їх суб'єктами є носії певних соціальних ролей.

**Практичне значення одержаних результатів.** Сформульовані в дисертаційній роботі висновки можуть бути використані у практичній діяльності органів влади, пов'язаній із правотворчістю і правовідносинами, а також у правозастосовній сфері, зокрема в ОВС України; у подальшій розробці загальнотеоретичної філософсько-правової концепції правовідносин у сфері захисту честі, гідності та ділової репутації. Окремі положення і висновки дисертації можуть бути застосовані у: навчальному процесі – під час викладання таких курсів, як «Філософія права», «Політологія», «Професійна етика», «Деонтологія», «Теорія держави та права», «Соціологія права», «Цивільне право», «Адміністративне право». Матеріали наукової роботи можуть бути використані і в науково-дослідній сфері для активізації пошуків філософсько-правових засад державотворення та правотворення, усунення наявних прогалин філософсько-правового осмислення правовідносин у сфері захисту честі, гідності та ділової репутації.

**Апробація результатів дисертації.** Результати досліджень оприлюднені на міжнародних та національних науково-практичних конференціях. Серед них: V Всеукраїнська науково-практична конференція «Роль суспільно-політичних дисциплін у формуванні світогляду працівника органів внутрішніх справ» (м. Львів, 1 червня 2012 р.); Міжнародна наукова конференція «Восьмі юридичні читання. Правові проблеми взаємодії влади і громадянського суспільства» (м. Київ, 10–11 жовтня 2012 р.); Науково-практична Інтернет-конференція «Правове регулювання суспільства та проблеми юридичної техніки» (м. Івано-Франківськ, листопад-грудень 2012 р.); 1-й Регіональна науково-практична конференція «Державотворення та право творення в Україні : проблеми та перспективи розвитку» (м. Львів, 11 квітня 2013 р.); VI Всеукраїнська науково-практична конференція «Роль суспільно-політичних дисциплін у формуванні світогляду працівника органів внутрішніх справ» (м. Львів, 7 червня 2013 р.).

**Публікації.** Основні положення і висновки, сформульовані в дисертаційній роботі, викладено в п'яти наукових статтях, чотири з яких опубліковано у фахових виданнях України з юридичних наук, одна – у виданні іншої держави (Російська Федерація), а також у тезах п'ятох доповідей на науково-практичних заходах.

**Структура дисертації** і послідовність викладу матеріалу зумовлені логікою викладу проблеми, планом, метою та задачами дослідження. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, що містять дев'ять підрозділів, висновків і списку використаних джерел. Повний обсяг дисертації становить 211 сторінок, з них основного тексту – 194 сторінки. Список використаних джерел (174 найменування) викладено на 17 сторінках.

## ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційної роботи, охарактеризовано ступінь наукової розробки проблеми, її зв'язок з науковими програмами, планами і темами, сформульовано мету і задачі, об'єкт, предмет і методи дослідження, наукову новизну одержаних результатів, теоретичне і практичне значення результатів дослідження, наведено дані про їх апробацію та публікації автора за темою дисертації, структуру та обсяг роботи.

**Розділ 1 «Теоретико-методологічні засади дослідження філософсько-правового виміру правовідносин»** містить три підрозділи та присвячений пошуку й обґрунтуванню основних концептів і методів дослідження питання правовідносин.

У *підрозділі 1.1 «Стан дослідження, понятійний апарат, методика вивчення та джерела проблеми»* виокремлено та охарактеризовано усталені підходи до інтерпретації феномену правовідносин, внаслідок чого з'ясовано, що еволюція наукового осмислення філософсько-правової проблеми правовідносин відбулася від вузьконормативного розуміння до розуміння правовідносин як форми фактичних суспільних відносин; від історико-



матеріалістичного трактування до констатації, що правовідносини мають ідеологічне підґрунтя; від заперечення народного вольового начала у формуванні правовідносин до його визнання. Відзначено: що вищий рівень демократії в суспільстві, що вище в ньому поцінується людина, то вище ставляться правовідносини над юридичними нормами, які в такому суспільстві розцінюються як інструмент нормативного регулювання суспільних відносин, покликаний служити їм. Недаремно суддівська правотворчість набула поширення в країнах з високим рівнем правової свідомості і правової культури, у країнах правових і насправді соціальних, у країнах громадянського суспільства, соціальної справедливості і демократії. І навпаки, авторитаризм ідеологічно зміцнюється суспільною вірою в примат формальної норми закону, хоч вона може бути неактуальною, «мертвою» чи неправовою.

У підрозділі 1.2 «Філософсько-правове трактування поняття правовідносин: об'єкт, суб'єкт і засади» досліджено філософсько-правові інтенції правовідносин. З'ясовано, що існування суспільних відносин, урегульованих нормами права, важко уявити без суспільних одиниць – осіб, котрі у ці відносини вступають, тих благ, на які ці особи спрямовують свій інтерес, та певних принципів, на основі яких відповідні відносини діють. Зауважено, що суперечки щодо об'єкта правовідносин, а саме щодо того, чи є об'єкт правовідносин їх елементом, пов'язані значною мірою з тим, що правовідносини розглядаються як щось відмінне від реальних суспільних відносин, формою яких вони є; будь-який суб'єкт правовідносин – це завжди суб'єкт права, але не кожен суб'єкт права є учасником тих чи інших конкретних правовідносин. Суб'єкти права – це потенційні учасники правовідносин, особи, які лише можуть бути носіями юридичних прав та обов'язків. Для того щоб суб'єкт права перетворився на суб'єкта правовідносин, мають існувати певні юридичні факти, які «запускають» в дію відповідну норму. Суб'єкти права, отже, разом з нормами права і юридичними фактами, є однією з передумов виникнення та існування правовідносин; розуміння основоположних засад (принципів) правовідносин дасть змогу усвідомити ідеологічне підґрунтя тієї чи іншої правової норми, з якою суб'єкт стикається в повсякденній діяльності, її глибинну сутність і зміст, а це сприятиме більшій ефективності законодавства.

У підрозділі 1.3 «Класифікація об'єкта правовідносин: захист честі, гідності та ділової репутації» здійснено аналіз об'єкта правовідносин, у ході якого з'ясувалося, що одне з найбільш проблемних питань об'єкта правовідносин із захисту честі, гідності та ділової репутації – це складність оцінки моральної шкоди, адже такої шкоди завдано нематеріальному об'єктові. У процесі правового конфлікту сама людина є первинним суб'єктом встановлення факту й оцінки ступеня образи власної честі, гідності та ділової репутації. Отже, дії, спрямовані на захист честі, гідності та ділової репутації як об'єкта відповідних правовідносин мають своєю метою відновити понижені гідність, честь та ділову репутацію особи, по-перше, для

самої себе, по-друге, як показовий момент в очах близького й віддаленого оточення, по-третє, для інших членів соціуму.

**Розділ 2 «Соціально-філософські детермінанти правовідносин»** містить три підрозділи та характеризує суспільну значущість правовідносин.

У підрозділі 2.1 «*“Індивідуалізація” правовідносин*» відзначено, що правовідносини, по-перше, складаються між людьми, які по своїй суті є індивідуальностями. З огляду на свою природу кожна людина має власні особливості. Індивідуалізація людини відбувається у трьох аспектах: як особистості, як учасника суспільних відносин та як суб'єкта права. Щобільше, враховуючи сучасний рівень розвитку суспільних відносин та чинного законодавства, некоректним вважається положення щодо рівності правоздатності і дієздатності для всіх фізичних осіб. У кожному конкретному випадку кожна конкретна людина має власні право- та дієздатність, що зумовлюються її особистими, індивідуальними ознаками. По-друге, правовідносини складаються в конкретній життєвій ситуації, яка вимагає від сторін не будь-якої поведінки, а саме конкретної, чітко визначеної. По-третє, завдяки індивідуалізації правовідносин здійснюється правова охорона інтересів осіб, на яких, зважаючи на різноманітні чинники, незаконно може бути покладено ті чи інші обов'язки. Врешті-решт, з філософсько-правового погляду правовідносинами в індивідуалістичному розумінні є одиничні персоніфіковані правові зв'язки між людьми, що протиставлені і передують загальним, виникають на підставі певних норм законодавства в конкретних життєвих ситуаціях з чітко визначеною взаємною поведінкою їх суб'єктів.

У підрозділі 2.2 «*Воля як ключовий елемент формування правовідносин*» досліджено можливість впливу волі на правовідносини, яка є рушійною силою в кожній сфері людської діяльності, куди б не пішла людина та чим би не займалася. Навіть за наявності юридичної норми правовідносини не можуть автоматично з'явитися і функціонувати без волевиявлення їх учасників. Тим паче, що правовідносини є відносинами, що виражаються, по-перше, у свідомій, по-друге, у вольовій діяльності людей. Суспільні відносини набувають правового статусу не тоді (і не тому), коли їх починають регулювати юридичні норми як зовнішній щодо них чинник, а тому, що вони мають внутрішню правову природу. Це не означає, що всі відносини між людьми містять правовий вольовий чинник. Вони можуть містити і неправовий, наприклад, моральний вольовий чинник. Відмінність між цими двома чинниками така ж, як і між правом та мораллю: один (правовий) діє з необхідності, примусово, а другий – за потребою, як свобода морального волевиявлення. Але в обох випадках чинник волевиявлення не є зовні привнесеним у відносини, а впливає безпосередньо з їх соціальної природи, є невіддільним від людського співжиття.

У підрозділі 2.3 «*Вплив суспільства та держави на формування правовідносин*» відображено зміни у структурі правовідносин, які відбуваються під впливом суспільства та держави, як і тиском глобалізаційних викликів сучасності. Правовідносини існують, «живуть» у суспільстві або, іншими словами, є формою соціального спілкування, де є

різноманітні зв'язки між соціальними одиницями, зокрема й правові. Суспільство функціонує у цих найрізноманітніших зв'язках індивідів та організацій, які злиті з ним воедино і поза ним існувати не можуть. Ціла низка відносин, які виникають у процесі такого співжиття, потребують правового закріплення. Не оформлені й не забезпечені правом, такі відносини (зв'язки) деякою мірою можуть втратити свою ефективність та надійність. Щоб постала передумова для правового оформлення суспільних відносин, необхідна неодноразова повторюваність суспільних відносин. Суспільство є «рушійною силою» формування правовідносин також з огляду на те, що воно становить певну кількісну систему, у якій правовідносини діють, відтак у формуванні в суспільстві правовідносин не можна ігнорувати і функцію кількісного чинника. Правовідносини створені на рівні держави, набувають матеріального змісту, офіційного закріплення, отримують правову охорону; на практиці ж це означає появу формальної підстави для захисту прав та інтересів сторін у правовідносинах. Це означає, що формування державою належних правовідносин можливе лише в разі побудови справді соціальної держави, яка враховує інтереси кожного індивіда і суспільства загалом.

**Розділ 3 «Гносеологічно-епістемологічні засади філософсько-правового трактування правовідносин»** містить три підрозділи.

У підрозділі 3.1 «Основні теоретичні передумови гуманізації правовідносин» розкрито сутність гуманізації правовідносин. У найбільш загальному вигляді теза про гуманізацію суспільних відносин звучить так: будь-які суспільні відносини мають будуватися, зокрема, на гуманістичних засадах, відповідно й на правовідносинах, які є різновидом суспільних відносин. Гуманістичні засади правовідносин деякою мірою ґрунтуються на людській природі. Реалізуючи своє право на здобуття різноманітних цінностей та благ за допомогою суспільних відносин, урегульованих правом, людина прагне зробити таку реалізацію безболісною для себе і, як правило, інших людей. Так, уже зі самої сутності людини випливає необхідність гуманного характеру правовідносин між нею та іншими людьми. Природа гуманних відносин між людьми, зокрема тих, котрі регулюються правом, лежить у площині моральних якостей самої людини. Бути гуманним стосовно іншого суб'єкта правовідносин – означає поставити себе на його місце, або, згідно із «золотим» правилом гуманізму, не чинити у правовідносинах так, як не хотіли б, щоб чинили з вами. Зважаючи на це, гуманізм у конкретних правовідносинах можливий з уваги не на діяльність у межах закону, а на діяльність у межах власних моральних принципів. Окрім того, гуманізація правовідносин починається з визнання у їх центрі не стільки права, скільки, як зазначалося вище, певного трансцендентального щодо права начала – одвічних загальнолюдських цінностей і моральності, на яких воно має ґрунтуватися.

У підрозділі 3.2 «Сучасний стан правовідносин та їх вплив на реалізацію права» акцент зроблено на доцільності виокремлення факту, відповідно до якого важливим аспектом сучасного стану правовідносин між людиною та державою є дотримання прав громадян з боку органів держави і

посадових осіб. Сучасний стан правовідносин в українському суспільстві є логічним продовженням характеру суспільних відносин загалом, з тією особливістю, що правовідносини, окрім властивих їм ознак суспільних відносин, характеризують правовий аспект, адже свідомість визначається буттям так само, як і буття визначається свідомістю. Правовідносини формуються в соціальній реальності, де суспільство демонструє людині свою ігнорацію. Загальна тенденція до занепаду економіки і культури спричинила незатребуваність індивіда на ринку праці, його культурне спустошення, занедбання морально-етичної сфери. Характерними рисами сьогочасного суспільства в нашій державі є соціальна незадіяність індивідів, недостатність матеріальної винагороди, що не дає можливості вижити, повна безвідповідальність у сфері соціального забезпечення. Сучасні суспільні відносини характеризуються недовірою людей один до одного, прагненням підмінити поведінку в межах моралі поведінкою в межах закону та поширенням такої підміни. Наслідком таких процесів є надмірна юридизація правовідносин. У принципі, реалізація права і характер сучасних правовідносин перебувають у нерозривному зв'язку. Нецивілізований характер соціального спілкування його учасників унеможливує належний рівень реалізації права.

У підрозділі 3.3 *«Засади правової соціалізації як передумови вдосконалення правовідносин»* стверджується, що висока моральна цінність правовідносин співвідноситься з якість їх суб'єктів як носіїв правових цінностей, правової культури, а також характеристиками права як соціального регулятора поведінки людей. Формування таких соціально-правових якостей неможливе без правової соціалізації особистості загалом. Тією ж мірою на суспільні відносини впливає соціалізація суб'єкта, відповідно правовідносини залежать від його правової соціалізації. Належні правовідносини відображають наслідки правової соціалізації, зокрема оцінку права і правових явищ з погляду моральних категорій добра і зла, справедливості і несправедливості, совісті, честі тощо. Передумовою виникнення правовідносин є прагнення людини жити за певними узгодженими правилами, збалансовувати свої інтереси з інтересами інших учасників суспільного життя, а також прагнення свободи, справедливості, рівності, задоволення найрізноманітніших потреб та самовдосконалення. Процес задоволення людиною своїх потреб та реалізації інтересів має правовий аспект. Засади правової соціалізації є принципovими, коли йдеться про спосіб задоволення цих потреб, який вибере людина: правомірний чи неправомірний, – а відтак і якими будуть правовідносини: вимушеними (односторонніми), що виникають внаслідок протиправної поведінки, чи належними (двосторонніми).

## ВИСНОВКИ

У висновках дисертаційної роботи узагальнено результати наукового дослідження. Зокрема, розкрито особливості засад філософсько-правового дослідження правовідносин у сфері захисту честі, гідності та ділової репутації. Запропоновано низку основних результатів:

1. Аналіз стану дослідження окресленої проблематики дав змогу встановити, що з часів зародження радянської парадигми правовідносин наукові погляди щодо цієї категорії значно розширилися і збагатилися, зазнали демократизації і гуманізації. Історичний процес розширення тлумачення змісту правовідносин триває і характеризується розумінням людини як найвищої соціальної цінності та найбільшого суспільного багатства. Суспільні відносини ґрунтуються на праві не тому, що його встановлює і гарантує держава. Значення права для суспільних відносин не зводиться до законодавчого і примусового їх забезпечення. Право «ховається» в людині, у її сутності, у потребі до впорядкованого, мирного життя, що ґрунтується на високих моральних цінностях і здоровому глузді, консолідації, солідарності та консенсусі в ім'я цих цінностей. Кожна людина має відчувати свою моральну відповідальність за належний характер відносин між нею та іншими членами суспільства, а право у цих відносинах варто розглядати як властивість, характерну для людської істоти, а не держави.

2. У ході дослідження філософсько-правових ознак правовідносин встановлено, що правовідносини як суб'єктно-об'єктний зв'язок існують з огляду на прагнення людини володіти певними благами, а також її здатність бути суб'єктом таких відносин. Одночасне розуміння об'єкта правовідносин як певних благ та станів, яких прагнуть досягти учасники цих відносин (дуалістичний підхід до розуміння об'єкта правовідносин) дозволяє максимально вичерпно та більш глибоко осягнути зміст цього поняття. Оптимальність дуалістичного підходу є позитивним моментом і з теоретичного, і з практичного погляду. Можливість виступати суб'єктом правовідносин впливає з властивості людини бути суб'єктом права, яка, своєю чергою, зумовлюється тим, що кожна людина є особистістю. Людина повинна зайняти «своє фактичне місце в системі цінностей», яке здебільшого визначається поняттям дієздатності. Таке трактування місця людини у правовідносинах зумовлене неусвідомленням людиною в глобальному сенсі своєї правової сутності і є історично мінливим. Окрім того, адаптація людини в правовому середовищі відбувається з огляду на трансформацію розуму, «правового інстинкту», працелюбності в систему орієнтирів, стандартів та ідеалів, які породжують здатність бути носієм прав та обов'язків. Як відповідні ідеали, що є зразками поведінки і вищою метою діяльності суспільства, в основі правовідносин замість формальних приписів мають лежати принципи права.

3. Аналізуючи коло питань щодо трактування правовідносин у сфері захисту честі, гідності та ділової репутації як конкретну специфіку,

зумовлену відносністю та оцінюванням у визначенні міри шкоди, що заподіяна об'єктові правової охорони та захисту, доведено, що об'єктивізація завдання шкоди як передумови виникнення правовідносин захисту є умовною. Складність суспільних зв'язків, викликаних суб'єктивним уявленням особи про свої чесноти, які вписуються в поняття честі, гідності і ділової репутації, зумовлена й тим, що підвести себе під спільну норму моралі з іншими виявляється складніше, ніж під спільну норму закону. Вищий рівень узагальнення і більш абстрактна форма взаємодії суб'єктів правовідносин дали змогу теоретично закріпити за окремими правовідносинами абсолютний характер. Визнати існування абсолютних правовідносин у широкому сенсі означає прийняти той факт, що між державою і людиною існують відносини, держава в особі уповноважених органів є відповідальною перед людиною за забезпечення її прав та законних інтересів, а в основі цих відносин лежить право.

4. Виявляючи правовий засіб здійснення і реалізації честі, гідності та ділової репутації у правовідносинах, з'ясовано, що вирішальним чинником впливу на формування правовідносин є суспільство як сукупність безпосередніх суб'єктів цих відносин. Оцінка державою своєї ролі у формуванні правовідносин має ґрунтуватися на ідеологічних принципах. Висока моральна цінність правовідносин не припускає їх нездорового характеру, тоді коли навіть ідеальне законодавство не в змозі забезпечити належне регулювання соціальних зв'язків, якщо такої мети немає у свідомості суб'єктів правовідносин. З огляду на свою бівалентну природу, людина як суб'єкт правовідносин, з одного боку, прагне до справедливості і впорядкування своїх відносин з іншими членами суспільства, гуманізації цих відносин і загального блага всіх і кожного, а з іншого – там, де це стосується її особистих інтересів, – домінантного значення набуває егоїзм і важливість особистого блага перед одвічним людським гуманістичним началом.

5. З'ясування правової природи права на повагу до честі, гідності та ділової репутації об'єкта правовідносин уможливило трактування правовідносин як вираження гуманістичного виміру суспільних відносин. Для досягнення ситуації домінування у правовідносинах гуманістичних начал над егоїстичними людина повинна опанувати власні імпульси, проявляти спокій і толерантність, розуміння того, що здорові інтереси й потреби мають властивість здійснюватися, які перешкоди не траплялися б у них на шляху. Суб'єктивний аспект правовідносин між індивідами не повинен обмежуватись категоріями «Я» і «Ти», натомість у центрі свідомості людей – учасників правовідносин – має бути розуміння певних цінностей, вищих за ті, які заплановано здобути в конкретних правовідносинах. Оновлення правовідносин у гуманістичному напрямку – це передовсім моралізація суспільної свідомості, а відтак і моралізація законодавства.

6. Реальні правовідносини мають ідеологічно нав'язуваний підтекст. Особа не народжена виконувати соціальну роль злочинця, проте вона є постійним об'єктом впливу анонімних ідеологічних агентів, які великою мірою визначають характер суб'єктивного аспекту правовідносин. Труднощі

з підвищенням рівня реалізації правовідносин, які пов'язані з правовою неграмотністю населення, дещо нав'язані людині державою. У підсумку сучасний стан правовідносин характеризується специфічним легковажним ставленням до закону, яке сформувалось у правовій ментальності пересічних громадян.

7. За великої питомої ваги існування односторонніх правовідносин як наслідку антисоціального діяння важко говорити про належне впровадження в життя права. За такої правової дійсності реалізація права спрямована не на задоволення здорових потреб людини і суспільства, а тяжіє в бік односторонніх правовідносин, які виникають внаслідок дії антисоціальної (негативної) волі індивіда з огляду на значне збільшення випадків антисоціальної поведінки. Зумовивши культ спотвореного індивідуалізму в одному випадку та ситуацію відокремленості пересічних громадян від права, відчуження людини у відносинах з іншими, суспільство прийшло до того, що це явно не на користь загальній масі, адже результат дії індивідуалізму – існування права лише для обраних, і закону – для решти. Правовідносини еліти і народу для останнього приречені на поразку.

8. Обґрунтовуючи теоретико-методологічні засади проектування філософсько-правових характеристик правовідносин у сфері захисту честі, гідності та ділової репутації. з'ясовано, що якщо у правовідносинах, які фактично складаються в суспільстві, співвідношення вимог норм вчинити певні дії або утриматися від них із сумою фактично вчинених дій демонструє перевагу других, то стан реалізації в такому суспільстві права важко назвати належним. Є підстави говорити про «правовідносини», де наявні «відносини», але немає «права», що призводить до повної нереалізованості самого права. Удосконалення правових суспільних зв'язків неможливе без удосконалення суб'єктивного (психологічного) аспекту: тих установок, ідей, цінностей та поглядів, з якими суб'єкт вступає у правовідносини. Характер правовідносин (належний чи антисоціальний) залежить від якості інтеріоризації норм, тобто рівня засвоєння правових норм, їх сутності й необхідності дотримання, що, своєю чергою, відповідає рівню правосвідомості та правової культури індивіда. Оскільки правова соціалізація охоплює процес становлення соціального «Я», то лише з уваги на інтеріоральний акцепт таких правових цінностей людиною в процесі правової соціалізації можна вважати, що правова соціалізація виконує свою функцію для формування цивілізованих правовідносин.

Вихід із ситуації занепаду правовідносин – у солідарності суспільства в підвищенні моральної якості суспільних відносин, у твердій переконаності, що народ і кожна особистість є суб'єктом, який сам визначає міру присутності права в його відносинах з іншими.

## СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Баліцька О. Ю. Філософсько-правове дослідження правовідносин / О. Ю. Баліцька // Митна справа. – 2011. – № 6 (78). – С. 643–648.
2. Баліцька О. Ю. Аналіз дослідження проблем правовідносин: філософсько-методологічний та правовий виміри / О. Ю. Баліцька // Митна справа. – 2012. – № 3 (81). – С. 9–14.
3. Баліцька О. Ю. Ключові передумови гуманізації правовідносин / О. Ю. Баліцька // Університетські наукові записки: часоп. Івано-Франків. ун-ту права ім. Данила Галицького. – Івано-Франківськ, 2013. – № 7. – С. 164–169.
4. Баліцька О. Ю. Філософсько-правові засади дослідження об'єкту, суб'єкту та принципів правовідносин / О. Ю. Баліцька // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: зб. наук. статей. – Івано-Франківськ, 2013. – Вип. 32. – С. 3–13.
5. Балаица О. Ю. Влияние правовой социализации на усовершенствование правовых отношений / О. Ю. Балаица // Теория и практика общественного развития: науч. журн. – Краснодар, 2013. – № 9. – С. 356–358.
6. Баліцька О. Ю. Філософські та правові інтенції вивчення правовідносин / О. Ю. Баліцька // Роль суспільно-політичних дисциплін у формуванні світогляду працівника органів внутрішніх справ: матер. V Всеукр. наук.-практ. конф. (1 червня 2012 р.) / за наук. ред. М. П. Гетьманчука, В. С. Бліхара. – Львів: ЛьвДУВС, 2012. – С. 17–21.
7. Баліцька О. Ю. Правові проблеми взаємодії влади і громадянського суспільства у прийнятті законопроектів та нормативно-правових актів / О. Ю. Баліцька // Восьмі юридичні читання. Правові проблеми взаємодії влади і громадянського суспільства: матер. Міжнар. наук. конф. (10–11 жовтня 2012 р.). – К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. – С. 63–66.
8. Баліцька О. Ю. Філософсько-правові засади дослідження правовідносин / О. Ю. Баліцька // Правове регулювання суспільства та проблеми юридичної техніки: матер. наук.-практ. інтернет-конф. (листопад-грудень 2012 р.). – Івано-Франківськ: Лабораторія академічних досліджень правового регулювання та юридичної техніки, 2012. – С. 30–35.
9. Баліцька О. Ю. Дослідження правовідносин у філософсько-правовій площині / О. Ю. Баліцька // Державотворення та правотворення в Україні: проблеми та перспективи розвитку: матер. учасн. 1-ї регіон. наук.-практ. конф. (11 квітня 2013 р.). – Львів: ННПП НУ «Львівська політехніка», 2013. – С. 123–126.
10. Баліцька О. Ю. Гуманізація правовідносин у філософсько-правовій площині / О. Ю. Баліцька // Роль суспільно-політичних дисциплін у формуванні світогляду працівника органів внутрішніх справ: матер. VI Всеукр. наук.-практ. конф. (7 червня 2013 р.) / за наук. ред. В. С. Бліхара. – Львів: ЛьвДУВС, 2013. – С. 27–29.



## АНОТАЦІЯ

**Баліцька О. Ю. Правовідносини у сфері захисту честі, гідності та ділової репутації як об'єкт філософсько-правового дослідження.** – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.12 – філософія права. – Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, 2014.

Дисертаційна робота є першою у вітчизняній правовій науці спробою філософсько-правового осмислення правовідносин у сфері захисту честі, гідності та ділової репутації. На основі проведеного дослідження виокремлено засади правової соціалізації як передумови удосконалення правовідносин у сфері захисту честі, гідності та ділової репутації. Удосконалено моделі правових експлікацій філософської теорії у правовідносинах, що мають регулюватися не тими засадами, які виводяться з позитивного права, а тими, що перебувають «поза» сферою законодавчого закріплення і мають виражатися в реальній правоусвідомленій поведінці суб'єктів правовідносин. Визначено, що у правовідносинах, які формуються і функціонують у суспільстві, співвідношення вимог норм вчинити певні дії або утриматися від них із сумою фактично вчинених дій демонструє перевагу других. Відтак стан реалізації права в такому суспільстві важко назвати належним, отже, є підстави говорити про «правовідносини», у яких наявні «відносини», але немає «права», що призводить до повної нереалізованості самого права.

**Ключові слова:** правовідносини, честь, гідність, ділова репутація, особистість, держава, суспільство, філософія права.

## АННОТАЦИЯ

**Балицка О. Ю. Правоотношения в сфере защиты чести, достоинства и деловой репутации как объект философско-правового исследования.** – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.12 – философия права. – Львовский государственный университет внутренних дел, Львов, 2014.

Диссертационная работа является первой в отечественной правовой науке попыткой философско-правового осмысления правоотношений в сфере защиты чести, достоинства и деловой репутации. На основе проведенного исследования выделены принципы правовой социализации как предпосылки совершенствования правоотношений в сфере защиты чести, достоинства и деловой репутации. Осуществлен философско-правовой анализ истории формирования и развития научных взглядов относительно правоотношений в сфере защиты чести, достоинства и деловой репутации. Установлено, что процесс развития общей идеи аксиологического формирования личности имеет именно эволюционно-диалектический характер, а сущностной

характеристикой их содержания является не классовые отношения между людьми, а, собственно, социальные. Также рассмотрены правоотношения как выражение гуманистического измерения общественных отношений, что собственно предполагает признание человека высшей социальной ценностью и самым большим общественным богатством. Это было использовано в диссертации в ходе обоснования и научной интерпретации понятий чести, достоинства и деловой репутации. Усовершенствованы стратегические подходы к исследованию понятия, структуры, генезиса и философско-правовых детерминантов правоотношений в сфере защиты чести, достоинства и деловой репутации. В этом контексте определено, что в правоотношениях, которые формируются и функционируют в обществе, соотношение требований норм совершить определенные действия или воздержаться от них с суммой фактически совершенных действий демонстрирует превосходство других. Поэтому состояние реализации права в обществе трудно назвать надлежащим, следовательно, есть основания говорить о «правоотношениях», в которых имеются «отношения», но нет «права», что приводит к полной нереализованности самого права. Современное состояние правоотношений в украинском обществе является логическим продолжением характера общественных отношений в целом, с той особенностью, что правоотношения, кроме присущих им признаков общественных отношений, характеризуют правовой аспект, ведь сознание определяется бытием так же, как и бытие определяется сознанием. Правоотношения формируются в социальной реальности, где общество демонстрирует человеку свою игнорацию. Общая тенденция к упадку экономики и культуры вызвала неостребованность индивида на рынке труда, его культурное опустошение, пренебрежения морально-этической сферы.

Кроме того, выяснены философско-правовые основы правоотношений в сфере защиты чести, достоинства и деловой репутации, что подтвердило значимость базовой тенденции развития идеи чести, достоинства и деловой репутации как сглаживание противоречий между личными и общественными интересами. Определено, что в правоотношениях, которые формируются и функционируют в обществе, соотношение требований норм совершить определенные действия или воздержаться от них с суммой фактически совершенных действий демонстрирует преимущество вторых. Сложность общественных связей, вызванных субъективным представлениям лица о своих добродетелях, которые вписываются в понятие чести, достоинства и деловой репутации, обусловлена и тем, что подвести себя под общую норму морали с другими оказывается сложнее, чем под общую норму закона.

**Ключевые слова:** правоотношения, честь, достоинство, деловая репутация, личность, государство, общество, философия права.

## SUMMARY

**Balitska O. Relationships in the protection of honor, dignity and business reputation as an object of philosophical and legal research.** – Manuscript rights reserved.

Thesis on scientific degree of Candidate of juridical Sciences on specialty 12.00.12 – Philosophy of Law. – Lviv State University of Internal Affairs, Lviv, 2014.

The dissertation is the first in the Soviet legal science attempt to philosophical and legal understanding of relationships in the protection of honor, dignity and business reputation. Based on the study singled out the principles of legal socialization as a prerequisite for improving relations in the sphere of protection of honor, dignity and business reputation. The model law explications of philosophical theory in relationship with those not governed by principles that are derived from positive law, and those who are «outside» the scope of the legally established and are expressed in real conscious human behavior conduct business relationships. It was determined that, provided that the legal relations that form and function in society, the ratio requirements of the rules to take certain actions or refrain from them the amount actually committed acts demonstrating the advantage of others. Therefore, the state of implementation of law in a society can hardly be called properly, so there is reason to speak of «relationship» in which there are «relationship», but there is no «right», leading to a complete lack of implementation of the law.

**Key words:** relationship, honor, dignity and business reputation, identity, nation, society, philosophy of law.

---

Підписано до друку 22.04.2014 р.  
Формат 60×84/16. Папір офсетний. Зам. № 114.  
Умовн. друк. арк. 0,9. Наклад 100 прим.

Видавництво ТзОВ «Ліга-Прес»  
79006, м. Львів, вул. К. Левицького, 47